

Развитие на устойчив туризъм като средство за опазване на биологичното разнообразие, ландшафта и природните ресурси на Западни Родопи

Десислава Алексова

Abstract: *This is a research about the role of the sustainable tourism like a measure for conservation of the biodiversity, the landscape and the natural resources in Western Rhodope Mountains. It is made a characteristic of the area and a specification of the activities, strategies, programs and projects in the region and their positive and negative influence for the environment. The analysis proved that the development of a sustainable tourism and the declaration of a Natural Park in Western Rhodope Mountains is the right way for conservation of the biodiversity and the environment.*

Key words: *Biodiversity, conservation, environment, landscape, natural park, natural resources, protected area, sustainable development, sustainable tourism*

В проучването се разглежда ролята на устойчивия туризъм за съхранение на биологичното разнообразие, ландшафта и природните ресурси, като това е свързано с конкретна територия – Западни Родопи (главно общините в Смолянска област).

Родопите са разположени в централната част на Балканския полуостров и имат площ 18 000 км², от които повече от 14 000 са на територията на Република България. На север достигат до р. Марица, на запад границата им с Рила минава по долината на р. Яденица, през Юндола и Аврамовата седловина, долината на р. Дрещенец и продължава по долината на р. Места, която отделя Родопите от Пирин. Родопите са около 240 км дълги в посока изток-запад и около 100 км широки в посока север-юг. Морфографски те се разделят на две големи части – Западни и Източни Родопи. Границата между тях минава по р. Каялийка, седловината Китка, долината на р. Боровица, източните склонове на рида Жълти дял и достига седловината Три камъка югозападно от Златоград. (Бръмбаров, 2001).

Западни Родопи са по-високата част на планината. Имат среднопланински вид, със силно разчленена, гъста и дълбоко врязана речна мрежа. С изключителното си разнообразие на геоморфоложки форми, водопади, минерални извори, уникални флора и фауна, прекрасни пейзажи, дълга история и гостоприемно население, Родопите предоставят чудесна възможност за развитие на алтернативни форми на туризъм. (Бръмбаров, 2001).

Освен богатите природни дадености, Западни Родопи имат редица особености, които ги отличават от другите планини. Надморската височина до 2191 м, благоприятните климатични условия са предпоставки, поради които цялата планина е била населена от дълбока древност, я отличават от останалите български планини, където селищата са разположени в подножията им. Това определя наличието и практикуването на запазени традиционни поминъци, много от които са щадящи и природосъобразни. (Тишков и Калайджиев, 1999).

РАЙОНЪТ НА ПЛАНИНСКИЯТ МАСИВ РАЗПОЛАГА С:

- изключително разнообразен туристическият ресурс – запазена природа; защитени територии и интересни природни обекти (пещери, скални феномени и др.); наличие на вода, включително минерални извори; богато културно-историческо наследство – археологически и етнографски обекти, фолклорни традиции, музеи, чудесна кухня.
- сравнително добре развита селищна система и инфраструктура; добра пътна мрежа. Част от пътищата са черни, но в добро състояние, и могат да се ползват за пешеходни или вело-маршрути. Населените места разполагат с голям ресурс от къщи в добро и поддържано състояние.
- сериозен потенциал за запазване и допълнително развитие на традиционните занаяти, дължащ се на забавения процес на отмиране на традиционните занаяти в Родопите в сравнение с други краища на страната поради различни политически, религиозни и културологични причини, както и поради побавното обезлюдяване на селата и живота в сравнително изолирани общности, запазили своя бит и традиции.
- наличие на подходящи учебни заведения – Техникум по туризъм и Средно художествено училище по приложни изкуства в Смолян и висши учебни заведения като Пловдивския университет (който има и филиал в Смолян) и Висшия институт по хранително-вкусова промишленост.

Отделните селища в Западни Родопи участват в проекти и програми, свързани с развитие на устойчив туризъм – програмите САПАРД, ФАР-Културен туризъм, „Красива България”, ФАР-Екотуризъм, ФАР-Трансгранично сътрудничество, които представляват положителен опит и имат пряка или косвена връзка с алтернативния туризъм, в частност и в района на Западни Родопи. В тях алтернативният туризъм е свързан с инфраструктурата, местното самоуправление, стимулирането на малкия бизнес, стратегическото планиране, опазването на природата, развитие на други алтернативни поминъци и пр.

Съществуват редица дейности, свързани с туризма, които оказват **неблагоприятно въздействие** върху биологичното разнообразие и природната среда на Западни Родопи като цяло, а именно:

- свръх развитие на масов туризъм в това число строеж на нови ски центрове и лоша поддръжка на съществуващи ски писти;
- незаконно и нецелесъобразно застрояване на планински райони с висока консервационна значимост;
- свръхексплоатация на находищата и неправилно събиране на недървесните горски ресурси – гъби, билки, горски плодове;
- неподходящо залесяване – използване на не местни видове;
- браконьерски лов, риболов, улов на защитени животински видове и събиране на защитени растителни видове;
- слаб контрол в горите;
- замърсяване на реки и водни басейни с промишлени и битови отпадни води, замърсяване с твърди битови и промишлени отпадъци, формиране на незаконни сметища, част от които са причинени от прекомерно развитие на туристическата индустрия;
- нерационално използване на водните ресурси.

Тези и други дейности могат да се окажат причина, която да доведе до унищожаване на биоразнообразието и природните ресурси на територията на Западни Родопи.

Туризмът би могъл да бъде полезен за опазване на биологичното разнообразие и затова понастоящем се говори за устойчив туризъм, който не само не вреди, но спомага за съхраняване на природата и местните традиции. Устойчив, защото следва принципите на устойчивото развитие – опазване на природните ресурси, запазване на традициите и подобряване живота на местните общности. Именно това е пътят, по който трябва да се развива туризма, а не туризъм, свързан с бързо натрупване на капитали.

Екотуризмът е инструмент за оживяване на поминъка в селските, полупланинските и планинските райони и важен механизъм за опазване на биологичното разнообразие във и извън защитените територии. Интегриран с културния туризъм, той има важен принос и към опазване на културно-историческото наследство на страната. Свързва се с целогодишно предлагане на висококачествен туристически продукт, базирани на разнообразието, уникалността и автентичността

на природните и културните богатства. Този продукт трябва да бъдат предназначени за български и чуждестранни туристи, които се отнасят отговорно и загрижено към природата и които подкрепят опазването на биологичното разнообразие и културно-историческото наследство¹.

Пряко или косвено, **положително** върху природните ресурси, ландшафта и биоразнообразието се отразяват следните дейности и практики:

- развиване на устойчиви форми на туризъм, при който броят на туристите е съобразен с капацитета на територията – селски, високопланински, културно-познавателен, приключенски, екологичен, образователен и други алтернативни видове туризъм;
- управление на защитени територии и създаване на нови, подпомагане опазването на редки и защитени видове;
- изборно стопанисване на горите и залесяване с местни видове;
- развитие на местни занаяти;
- реклама на района и неговото природно и културно-историческо наследство;
- образование и обучение;
- растеж на местната икономика и социалното развитие;
- привличане на чуждестранни туристи с добри финансови възможности и за по-дълги периоди през цялата година;
- развиване на положителни нагласи и познания в местните общности към опазване на биологичното разнообразие и културно-историческото наследство;
- разширяване спектъра от инструменти и финансови механизми за опазване на природното и културното богатство;
- насочване на инфраструктурното развитие към подходящи, опазващи природната среда решения.

В регионалните планове за развитие и в общинските стратегии на територията на Западни Родопи, са заложили редица инвестиционни проекти, които са икономически ефективни, но не спазват принципите на устойчивото развитие и които ще се отразят негативно върху биологичното разнообразие и околната среда (природна и социо-културна):

- изграждане на нова туристическа база в планината - нови хотели в района на ски центрове като Пампорово, надвишаващи капацитета на курорта и

¹ Национална стратегия за развитие на екотуризъм

нова спортна инфраструктура - изграждане на ски-писти, ски-влекове и пътнически възжени линии (СТЦ "Перелик");

- използване на хидроенергийния потенциал – проектиране на мини ВЕЦ-ове по реки;
- изграждане и разширяване на нови пътища.

В общинските стратегии и планове за действие почти не се говори за алтернативен туризъм и устойчиво развитие, следователно няма как да се заложи опазване на биоразнообразието чрез устойчив туризъм, а масовият туризъм влияе негативно върху опазването на природната среда, дори да са взети необходимите мерки - допустимо натоварване и пр.

Могат да се открият планове в сферата на алтернативния туризъм, чиято реализация би довела до икономически растеж и увеличена заетост на населението без това да е вреда за природната среда, както и такива с екологична насоченост. За някои от тях са посочени срокове за изпълнение, финансови източници и отговорни организации, но много от тях са твърде общи и с пожелателен характер.

Като една от "генералните стратегически цели" на някои родопски областни и общински планове за развитие е посочено: "превърщане на туризма във водещ отрасъл на общинската икономика, чрез създаване на неповторими условия за активен отдих и запознаване с богатото културно-историческо наследство, развитие на зимните и водни спортове", но в повечето случаи става въпрос за използване на клише, което се среща често в стратегиите за развитие, но в момента се свежда до проекти за нови ски писти и съоръжения и развитие и разширение на съществуващите големи курортни комплекси².

Общинските програми и планове трябва да включват специфични организационни и управленски мерки за опазване на биоразнообразието и природната среда в Западни Родопи, някои от които са:

- преоценка на състоянието на природните ресурси, тяхното използване, охрана и възпроизводство на природната среда;
- подготвяне на специалисти в областта на екологията и ландшафта, които специалисти да станат изпълнители и гаранتي на природоохранителните дейности в Западни Родопи;

² Областен план за развитие и Стратегия за развитие на туризма в община Смолян (2004-2007)

- активно включване на местните общности (кметства, НПО, други структури) в изпълнението на общинските програми и проекти и използването им като гарант за охрана на природната среда;
- проучване на туристическите ресурси и потенциали и предлагане на специфични алтернативни форми на туризъм, с оглед контролирано натоварване на природната среда;
- прилагане на интегриран подход към развитието на алтернативния туризъм - инвентаризация на ресурса, идентифициране на участниците/изпълнителите, обучение, пакетирание на туристически продукт, информационно и рекламно осигуряване;
- развитие на планински и високопланинския туризъм, свързан с опазване на природната среда;
- информационно и институционално осигуряване на туристическата дейност;
- подобряване състоянието на уличната мрежа, парковете, речните корита и зелените площи;
- изготвяне на регионални и общински стратегии за развитие на алтернативния туризъм и актуализацията на общинските и областни планове за развитие спрямо тях ;
- избор на най-безвредни за природата маршрути и дейности;
- осъществяване на образователни и доброволчески екологични програми – запознаване на учениците в класна и извън класна работа с природното богатство на района и начините за неговото щадящо използване.

Всяка една от тези дейности може да бъде приложена успешно в практиката, тъй като районът на Родопите е с традиции по отношение на алтернативния туризъм в България. Първото село, станало еталон за селски туризъм в страната още през 1995-1996 г, се намира в Родопите – с. Момчиловци, общ. Смолян. Почти навсякъде има категоризирана, според изискванията на Наредбите към Закона за туризма, база за настаняване и хранене, предлагаща добри условия и цени.

Реализацията на всички програми и проекти, свързани с опазването на биологичното разнообразие, ландшафта и природните ресурси в Западни Родопи и развитието на устойчив туризъм може да се постигне чрез обявяването на територията като ПП „Западни Родопи”, с което ще се постигне следното:

- устойчиво развитие на района, опазване на природната среда и културно-историческото наследство; привличане и инвестиция на финансови

средства в общините; привличането на местната власт в ефективно управление, използване и опазване на ресурсите в парка; изграждане на Посетителски и Информационни центрове, подпомагачи развитието на устойчив туризъм и популяризиращи опазването на биоразнообразието, ландшафта и природните ресурси в парка, чрез информационни материали; обучение на планински водачи, с цел осигуряване на алтернативна заетост за местното население.

- създаване на възможности за развитие на устойчив туризъм и подпомагане на местния туристически бизнес; реализация на допълнителни приходи за местните общности чрез алтернативна заетост в туризма и съпътстващите го дейности; възраждане на местните занаяти и традиции; разработване, маркиране и поддръжка на туристически маршрути и пътеки; повишаване на екологичното образование и възпитание; разработване и разпространяване на рекламни материали.

- преодоляване на заплахи за природните ресурси, ландшафта, биологичното разнообразие, културното и живо наследство на Родопите - създаване на регионални стратегии за алтернативен туризъм; обучение и квалификация на специализирани кадри; провеждане на рекламни кампании за опазване на биологичното разнообразие и културно-историческо наследство; информационно осигуряване на туристическата дейност; реклама, чрез участие в международни и национални туристически борси и изложения; диверсификация на туристическия продукт, посредством развитие на алтернативни на масовия туризъм „меки“, щадящи околната среда, устойчиви туристически практики; информационно осигуряване на туристическата дейност.

Изготвено е предложение за природен парк в Западни Родопи от непревителствената организация Зелени Балкани. Предложено е 23 общини да бъдат включени в природния парк, като 13 от тях попадат изцяло в него. Южната граница на парка е проектирана да преминава по държавната граница с Република Гърция, западната по долината на р. Места (без община Банско и Гоце Делчев) до Юндола, северната граница да преминава през общините Якоруда, Белово, Велинград, Перушица, Родопи и Асеновград, а на изток границата е проектирана през общините Баните, Мадан и Рудозем.

Според закона за защитените територии „за природни паркове се обявяват територии, включващи разнообразни екосистеми с многообразие на растителни и животински видове и на техните местообитания, с характерни и забележителни

ландшафти и обекти на неживата природа”³. Законът позволява в границите на парка да има населени места, селищни образувания и курорти, както и да се осъществяват производства и дейности, които не замърсяват околната среда. (ЗЗТ, 1998)

Чрез обявяването на природен парк „Западни Родопи” ще се създадат възможности за опазване на природната среда в границите на парка, посредством поддържане на разнообразието на екосистемите и опазване на биологичното разнообразие в тях, предоставяне на възможности за развитие на научни, образователни и рекреационни дейности, устойчиво ползване на възобновимите природни ресурси при запазване на традиционни форми на поминък, както и осигуряване на условия за развитие на устойчиви форми на туризъм. (ЗЗТ, 1998)

В заключение може да се обобщи, че районът на Западни Родопи разполага с изключително разнообразие на туристически ресурси и сравнително добре развита селищна система. Туризмът все повече се свързва с опазването на биологичното разнообразие, ландшафта и природните ресурси на региона. Съществуват редица дейности, свързани с туризма, които оказват, както положително, така и неблагоприятно въздействие върху природната среда. Нейното опазване трябва да се свързва с развитието на устойчив туризъм, като общинските програми и планове трябва да включват специфични организационни и управленски мерки за това. Реализацията на устойчивия туризъм може да се постигне чрез обявяването на природен парк „Западни Родопи”. Това ще допринесе за регламентиране и контрол на дейностите в парка, устойчиво ползване на природните ресурси и развитие на туризъм спомагащ опазването на биологичното разнообразие и ландшафта. Свързването на охраната на парковите територии с екологосъобразен туризъм е добра практика, прилагана в развитите туристически страни.

Благодарности

Авторът благодари на следните лица и организации за предоставената информация и оказаното съдействие: проф. д-р Светла Грънчарова, Георги Терзийски, Българска Фондация Биоразнообразие, Българско дружество за защита на птиците.

Литература

³ Закон за защитените територии, чл. 29, ал.1

Бръмбаров, И. 2001. Родопи рекреационна територия –Галик, София, 213 с.
Закон за защитените територии – ДВ, бр. 133 от 1998 г.
Областен план за развитие 2000 (актуализация 2001), Смолян, 46 с.
Попйорданов, Л. 2004. SWOT анализ на алтернативния туризъм на България
Национална стратегия и план за действие за развитие на екотуризм в България.
2004 - Американска агенция за международно развитие, София, 156 с.
Стратегия за развитие на туризма в община Смолян и план за действие 2004-2007.
Тишков, Х., Г. Калайджиев. Рекреационни туристически ресурси – Благоевград, изд.
“Н. Рилски”, 1999, 165 с.

За контакти:

Десислава Иванова Алексова

GSM: 0878 829011,

E-mail: dalexova@nbu.bg